

Nr 224

Utlåtande i anledning av väckta motioner om ersättning till vissa markägare för skada och intrång genom avsättning såsom fornminne av ett område vid Böckersboda i Lyrestads socken.

(2:a avd.)

I två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr *Birger Andersson* (I: 17) och den andra inom andra kammaren av herrar *Severin* i Stockholm och *Sundström* (II: 20), har hemställts, att riksdagen måtte till ersättning åt vissa markägare i Lyrestads socken, Skaraborgs län, anvisa ett belopp, motsvarande vad som upptagits i vid motionerna såsom bilaga fogade, genom länsstyrelsens i nämnda län försorg upprättade värderingsinstrument.

Till stöd för detta yrkande har anförts bland annat följande.

Den 3 mars 1951 beslöt länsstyrelsen i Skaraborgs län, på hemställan av riksantikvarieämbetet, att jämlikt 3 § i lagen den 12 juni 1942 om fornminnen förklara visst område vid Böckersboda i Lyrestads socken såsom fornminne, vilket icke utan riksantikvarieämbetets medgivande finge utgrävas, rubbas, överhöljas eller eljest genom plantering eller bebyggelse eller på annat sätt skadas eller borttagas. Markägarna hade i avgivna förklaringar framhållit, att fornminnesområdet tilltagits för stort, samt begärt full gottgörelse för skada och intrång. I samband med fridlysningsbeslutet förklarade länsstyrelsen att den saknade befogenhet att tillerkänna vederbörande markägare gottgörelse. I remissyttrande den 14 juli 1951 på besvär, som markägarna anförde hos Kungl. Maj:t, förklarade länsstyrelsen dels att det meddelade förordnandet medförde förlust för markägarna, dels att det enligt länsstyrelsens mening vore rimligt att markägarna erhöles ersättning av statsmedel för den inskränkning i deras föfoganderätt till området, som i det allmännas intresse bestämts. Länsstyrelsen hade genom tre värderingsmän låtit uppskatta den förlust markägarna kunde anses ha lidit. Resultatet härav framgår av ett den 11 april 1950 upprättat värderingsinstrument. Kungl. Maj:t lämnade i utslag den 11 mars 1952 besvären utan avseende.

I och för sig kan det starkt ifrågasättas, om det är rätt eller rimligt att enskilda medborgare, på vilkas mark ett dylikt fornminne händelsevis upptäckes, påläggas särskilda offer för dess vård.

Men oavsett vilken uppfattning som kan hysas beträffande frågans principiella sida synas billighetsskäl tala för att ersättning utgår i här föreliggande fall. De berörda markägarna äro väsentligen människor, som icke ha något överflöd på ägodelar. Att beloppen i och för sig kunna synas små betyder icke, att förlusten icke är kännbar för den enskilde, men däremot att ersättningen för det allmänna är ett ringa offer.

Utskottet får hänvisa till det ovan omnämnda, såsom bilaga till motionen I: 17 fogade värderingsinstrumentet, utarbetat av tre värderingsmän på uppdrag av länsstyrelsen i Skaraborgs län.

Utskottet har i vederbörlig ordning inhämtat yttrande av *riksantikvarieämbetet*. Ämbetet har till sitt yttrande fogat vissa handlingar — bland annat avskrift av en underdånig skrivelse i ämnet av den 17 september 1953, en promemoria över fornlämningsområdet vid Böckersböda i Lyrestads socken samt förteckning över lämnade tillstånd till borttagande av fornlämningar åren 1951—1955.

I sitt yttrande har riksantikvarieämbetet anfört huvudsakligen följande.

Fornlämningar ha under sekler varit lagligen skyddade och enligt allmän sed hållits i helgd. Det här är fråga om en sedan urminnes tider bestående inskränkning i ägarens rätt att utnyttja sin mark. Redan i det av Kungl. Maj:t den 28 november 1666 utfärdade »Placat och Påbudh Om Gamle Monumenter och Antiquiteter» stadgas, att fornlämningarna äro skyddade »ifran all selfwillande åverkan, icke annars än wore the Wår enskylte Egendom». Kulturminnesvårdssakkunniga ha också i sitt den 31 december 1938 avgivna betänkande med förslag till reviderad fornminneslagstiftning (SOU 1938:60) framhållit, att fasta fornlämningar i allmänhet borde betraktas såsom innebärande ett av ålder förefintligt servitut, som vederbörande vore skyldig att tåla, ävensom att ändamålet med bevarandet av fasta fornlämningar krävde, att jämväl ett visst område i en fornlämningsomdelbara närhet finge förbli i orubbat skick samt att områdets storlek måste variera med hänsyn till fornlämningens betydelse. Vidare ha sakkunniga anfört, att den då gällande 1867 års fornminnesförordning ansågs innebära skydd även för sådant område, som nyss nämnts, samt att de sakkunniga, för att uttryckligen fastslå detta i lag, föreslagit upptagande av stadgandena i 3 § lagen den 12 juni 1942 om fornminnen. Den egentliga nyheten i 1942 års fornminneslag är således, att möjligheter tillskapats att genom länsstyrelsen såsom opartisk myndighet fastställa gränserna för fornlämningsområde. Vid tillkomsten av 1942 års fornminneslag anförde dåvarande departementschefen bl. a., att behovet av ny lagstiftning om fornminnen och andra kulturminnesmärken hade bestyrkts i de avgivna yttrandena över lagförslaget och att den enighet, som där kommit till uttryck, bure vittne om en allmän önskan att tillvarata historiska och kulturella minnesmärken från en gångens tid.

Ämbetet erinrar om att ägare även efter gränslinjebestämning ha rätt att bruka fornminnesområdet på samma sätt som dessförinnan under förutsättning att fornlämningarna icke skadas därigenom. Hus, som t. ex. befinna sig inom ett gränslinjebestämt område, få givetvis kvarstå; efter tillstånd av ämbetet få de även ombyggas eller nyuppföras på annat håll inom området. Det torde böra tilläggas, att några kostnader för fornlämningsvård icke åvila markägaren.

Av det ovan anförda framgår, att bestämmelserna om ägares inskränkta förfoganderätt till fornlämningsområde redan länge ha ägt bestånd. Dessa inskränkningar äro ingalunda de enda eller ens de mest betydande, som åvila en svensk jordägare. Ämbetet vill här endast erinra om stadsplanelagens bestämmelser eller om jordlagstiftningen. Ämbetet vill även framhålla, att gränslinjebestämning endast äger rum beträffande märkligare fornlämningsområden, för vilka detta skydd ovillkorligen erfordras.

Ämbetet lämnar vid arbetsföretag av olika slag såsom bygghus, vägbyggen, grustäkt m. m. i stor utsträckning tillstånd till att fornlämningar

borttagas, sedan de ha undersökts genom ämbetets försorg och efter prövning enligt fornminneslagen i viss omfattning på företagarens bekostnad. De fornlämningar av märkligare art, som anses omistliga och därför böra bevaras, måste erhålla så stort område på marken, som tarvas för att bevara fornlämningen och bereda med hänsyn till dess art och betydelse nödigt utrymme däromkring.

Beträffande fornlämningsområdet vid Böckersboda i Lyrestads socken får ämbetet understryka, att detta aldrig har kunnat fritt disponeras av ägaren. Det har varit skyddat genom lagar och förordningar åtminstone alltsedan utfärdandet av 1666 års Placat. Det har varit förtecknat och avbildat sedan tiden omkring 1670. Som ytterligare skydd för detta speciella fornlämningsområde stadgade Konungens befallningshavande i Skaraborgs län den 6 augusti 1860 vite för var och en som förändrar, rubbar eller borttager fornlämningarna. I lantmäterihandlingar rörande Böckersboda 2¹⁹ år 1862 erhöll skeppssättningarna benämningen uråldrig tingsplats. Därefter ha markägaren och företagare ånyo erhållit uppgifter om fornlämningsområdet vid Lyrestad vid olika tillfällen under åren 1907, 1924, 1925, 1941, 1942 och 1947, innan ämbetet begärde fastställande av gränserna för fornminnesområdet 1949.

I syfte att tillgodose markägarens berättigade intresse stadgas i fornminneslagen, att om fornlämning synes innebära hinder, som ej står i rimligt förhållande till dess betydelse, må tillstånd till fornlämningens borttagande meddelas av ämbetet. Som redan har framhållits ger ämbetet därför i stor utsträckning sådana tillstånd. Sålunda har ämbetet under åren 1951—1955 lämnat tillstånd till borttagande av sammanlagt 1 363 fornlämningar. Härav torde framgå, att markägares berättigade intressen icke åsidosätts.

Ämbetet vill även framhålla, att om ersättning skulle utgå vid gränslinjebestämning av fast fornlämning, torde detta förutsätta en ändring av gällande lagstiftning. De ekonomiska konsekvenserna härav torde, om icke fornminnesvårdens vitala intressen skola åsidosättas, komma att bli mycket betydande.

Med anledning av vad ovan anförts och med hänvisning till ämbetets skrivelse till Konungen den 17 september 1953 får ämbetet hemställa, att de väckta motionerna rörande ersättning till vissa markägare för skada och intrång genom avsättning såsom fornminne av ett område vid Böckersboda i Lyrestads socken måtte avstyrkas.

Utskottet. Av utredningen i ärendet framgår, att fornlämningsområdet vid Böckersboda i Lyrestads socken varit skyddat genom lagar och förordningar åtminstone alltsedan utfärdandet av Kungl. Maj:ts plakat av den 28 november 1666, att skeppssättningarna vid Böckersboda varit förtecknade och avbildade sedan tiden omkring år 1670, att länsstyrelsen i Skaraborgs län den 5 augusti 1860 stadgat vite för var och en som förändrade, rubbade eller borttoge fornlämningarna, att i lantmäterihandlingarna rörande Böckersboda år 1862 skeppsmätningarna erhållit benämningen »uråldrig tingsplats», att markägare och företagare ånyo erhållit uppgifter om fornlämningsområdet vid Böckersboda vid olika tillfällen under åren 1907, 1924, 1925, 1941, 1942 och 1947, att riksantikvarieämbetet den 10 augusti 1949 begärde fastställandet jämlikt lagen den 12 juni 1942 om fornminnen av gränserna för ifrågavarande fornminnesområde, upptagande en skeppssättning och en stensättning, att markägare även efter gränslinjebestämning hade rätt att bruka fornminnesområdet på samma sätt som dessförinnan

Statsutskottets utlåtande nr 224 år 1956

under förutsättning att fornlämningarna icke därigenom skadades, varjämte markägare kunde erhålla tillstånd att uppföra nybyggnader eller företaga andra förändringar inom fornminnesområdet, så framt detta icke inverkade menligt på fornminnet, att möjligheten att uppdraga gränserna för ett fornminnesområde tillkom först genom 1942 års lag, att ägarna till mark inom omförmälda område i avgivna förklaringar uttalade att den inskränkning i deras förfoganderätt över marken, som skulle föranledas av fornminnesområdets bestämmande på sätt riksantikvarieämbetet föreslagit, skulle för dem medföra betydande förlust, framför allt på grund av att områdets utnyttjande som grustäkt därigenom komme att förhindras, att länsstyrelsen i Skaraborgs län den 3 mars 1951 fastställde gränserna för området i enlighet med riksantikvarieämbetets förslag, att sedan vissa av markägarna anfört besvär häröver regeringsrätten jämlikt utslag den 11 mars 1952 icke fann skäl göra ändring i länsstyrelsens beslut, att sedan ifrågavarande markägare i en i besvärsmalet ingiven underdånig skrivelse anhållit att de, där-est deras yrkande i övrigt i målet icke skulle bifallas, måtte tillerkännas ersättning för mistat grus med vissa närmare angivna belopp, Kungl. Maj:t genom beslut den 10 oktober 1952 fann ansökningen icke föranleda någon Kungl. Maj:ts åtgärd samt att en sedermera av en av markägarna gjord förnyad underdånig ansökning i ärendet av Kungl. Maj:t genom beslut den 23 oktober 1953 lämnades utan bifall.

Utskottet kan alltså konstatera, att ifrågavarande område vid Böckersboda i Lyrestads socken varit känt som fornminnesmärke sedan generationer tillbaka, att fornlämningen för vederbörande markägare inueburit ett av ålder förefintligt servitut samt att inskränkningarna i områdets användning efter den av länsstyrelsen i Skaraborgs län fastställda gränsdragningen för fornminnesområdet väsentligen hänför sig till förbudet mot utnyttjande av detsamma som grustäkt. Ett bifall till motionärernas yrkande skulle såvitt utskottet kan finna komma att bli i hög grad prejudicerande och säkerligen få ekonomiska konsekvenser av betydande räckvidd. Riksantikvarieämbetet har för sin del även framhållit, att om ersättning skulle utgå vid gränslinjebestämning av fast fornlämning torde detta förutsätta en ändring av gällande lagstiftning på området.

Under återopande av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att motionerna I: 17 och II: 20 icke må av riksdagen bifallas.

Stockholm den 7 december 1956

På statsutskottets vägnar:

MARTIN SKOGLUND

Närvarande: se under utlåtandet nr 225.

Reservation

av herr *Rubbestad*.